

ZBIRAM-TOREJ SEM

Ob zaprtju razstave o fenomenu zbirateljstva in privatnih zbiralcih (Pokrajinski muzej Ptuj - 1992)

dr. TOMISLAV ŠOLA

Ko si je Hudič izmislil ovire in težave, se mu je gospod Bog uprl in si izmislil entuzijazem. Resnični entuzijazem se je čez čas premenil v profesionalizem, ki ne izgublja na vokacijski svežini. Muzejski poklic je eden redkih (mogoče tudi edini!), ki se uči izključno iz prakse, zato je v njem potrebno toliko več entuziazma.

Povod za prispevek k razumevanju muzealstva sta mi dala dva mlada kustosa iz Pokrajinskega muzeja Ptuj, Stanka in Aleš Gačnik. Pred kratkim je bila zaprta njuna razstava 'Zbiram - torej sem / O fenomenu zbirateljstva in privatnih zbiralcih' v Miheličevi galeriji na Ptuj (18.september - 31.oktober 1992). V okvirih, ki jih ustvarja razstavna dejavnost, številka 5000 obiskovalcev deluje impozantno toliko bolj, ker ne gre za Ljubljano, kjer se tudi zelo redko lahko pohvalijo s takšnim uspehom. Danes je Ptuj že znan kot mesto, iz katerega prihajajo zanimive ideje in ambiciozni projekti.

Rekoncilijacija privatnega in javnega

Ko je bil v 18. in 19. stoletju svet razdeljen v analitične celote, so tudi nastale ustanove, ki so strukturirale in normirale življenje. Zahodni svet se je spremenil v stroj za osvajanje; stroka in ustanove s strogo opredeljenimi nalogami so mu služile s kultom popolnosti in profesionalizma. Navaden človek pa je postal hvaležen potrošnik. Svobodna ustvarjalnost navdihnjenih neprofesionalcev je potisnjena v geto amaterizma in naive. Tako kot povsod, so se tudi v muzejih v dveh stoletjih moderne zgodovine muzejskega profesionalizma brezupno poglobila nasprotja do zbirateljev. Še zmeraj je prisotna zavest, da so prav zbiratelji ustvarili temelje stroke, saj so prvi muzeji (pogosto je tako tudi danes) nastali z instucionaliziranjem nekaterih privatnih zbirk. Sodobni muzej je medij v vzponu; nova eklektična tvorba na področju kreativne komunikacije. Če pogledamo le uspešne velerazstave ugotovimo, da gre za kompleksne verbo-voko-vizualne performanse, na katerih se preko komunikacijskega designa in razdelane semiotike sijajno spajata znanost in zabava.

Koliko konceptualnih muzejskih delnic se nahaja zunaj njihovih stavb? Ker Bog ni izključno v cerkvi, cerkev pa je potrebna, da bi se ga slavilo, tako niti dediščina ni pretežno v muzejih, čeprav se v njih javno prikazuje in vrednoti. Nova teologija, kakor tudi nova muzeologija, nas uči, da sta Bog in dediščina vsepovsod in prav zaradi tega izven posvečenih ustanov.

Ptujska razstava je rezultat štiriletnega prizadevanja muzeja, da bi odkril, obiskal in spoznal zbirke in njihove zbiralce na področju, ki je v pristojnosti Pokrajinskega

muzeja Ptuj. Rezultat vsega tega pa je tudi ponovno medsebojno zaupanje med muzejem in zbiralci. Muzej je del sistema, ki je dolgo gledal s sumom in sovraštvom na vsak individualizem, še posebej, če je šlo za privatne zbirke. Iz izkušenj vemo, da so bili privatni zbiralci desetletja dolgo le pregnanci iz družbe; o njih se je govorilo, če se je sploh, le kot o pohlepnih sumljivih tipih. Zbirateljska obsesija je često dobivala obliko materialnega bogastva. Pogosto so ti zbiratelji živeli kot reveži v negotovosti in strahu, saj je bil v psihozi enakomerne porazdelitve revščine posedovati take zbirke. Ker je bil muzej zaradi nezaupanja v sistem (to je vendarle potrebno povedati) razumljen kot podaljšana roka države, je bila ukinjena naravna povezava ene in druge strani, kar je obema le škodilo. Tako je bilo v različnih okoliščinah ali po smrti zbiratelja uničeno, razprodano ali odpeljano v tujino veliko zbirk. S tem pa je bil uničen monumentalni trud zbiralcev; da o izgubi za nacionalno dediščino sploh ne govorimo. Zavest o integralnem pomenu dediščine, ne glede nato, ali bo privatna zbirka enkrat pripadala muzeju ali bo sama odprta za javnost se (do)končno relativizira. Zasluga pričujoče razstave, ki je očem javnosti razkrila 90 zbirk 47-ih zbiralcev, je v tem smislu izredna. Na daljši rok bo politika, ki ji je razstava le vidni in komunikativni rezultat, Ptuj veliko koristila, saj bodo tisti, ki so količkaj slišali za izzive 'industrije dediščine' dojeli, da Ptuj skrbi za svojo bodočnost tudi skozi na prvi pogled krhko muzejsko razstavo.

Izza tradicionalne muzejske teorije in prakse ter nad njo

V konceptualizaciji muzeja je muzejski objekt izgubil svojo absolutno nenadkriljivost; pomembno je sporočilo in vse kar ga omogoča, je legitimno sredstvo nove komunikativnosti. Razstava na Ptujju je korektno zasnovana in učinkovita ter prav zaradi tega heretična za tradicionalno prakso. S to razstavo se je muzej odprl k stvarnemu življenju brez historične distance, k živim ljudem in živim idejam okrog sebe. Povsem znanstveno se ji ni poskušal podrediti, temveč jih pojasniti. V tem smislu je muzej, čeprav začasno, zbral predmete in njihove kolekcionarje, da bi pojasnil, da je institucija muzeja globoko zakoreninjena v človeški naravi.

Muzej je posegel v realen čas in med svoje porabnike ter s to razstavo demonstriral, kako se muzej pogosto nahaja v njihovi hiši, v njihovi okolici. S tem je, v skladu z znano prakso 'muzeja skupnosti', relativiziral mesto dogajanja muzeja in se tako približal sintagmi sodobne prakse, ki ji pogosto pravimo "muzej brez zidov". 'Muzej skupnosti' je tudi ogledalo v katerem določena skupnost prepoznava mehanizme varovanja vitalnih sil njene identitete. Prvo je potrebno pri vsakem vrednotenju, drugo pa pri preživljanju v svetu kulturne entropije. Sporočilo razstave, na kateri enakopravno sodelujejo otroci zbiratelji, odrasli zbiralci in kolekcionarji (tisti, i jih je znanost imenovala zbiratelji z občutkom za znanstveno sistematičnost) je, da je dediščina tudi tisto, kar ni reprezentativno, redko in drago. Implicirano je tudi, da se muzejsko sporočilo mora oblikovati tudi ob pomoči trivialnih ali navidez nepomembnih) stvari iz našega vsakdanjika.

Pri oblikovanju (uresničevanju) neke tako pomembne in večplastne kompleksne razstave se je bilo treba vzajemno potruditi: potrebnih je bilo veliko kontaktov, ne le zaradi kakšnih 50 kolekcionarjev (od katerih jih razstavlja 47), ampak tudi zaradi

specifičnega pristopa v marketingu. Razstava predstavlja zaradi koordiniranega dela izjemno kolektivno delo. S tem je vsaj nekoliko in vsaj skozi razstavo heretično relativiziran sam profesionalizem kustosov, ne da bi se ga dezavuiralo, ampak je vključujoč uporabnike, na nekaterih ravneh, ta isti profesionalizem celo odprt in prepričljiv. Vse, kar je obsojeno na elitistično izolacijo, kar ne namerava postati splošna dobrina, čeprav to tudi želi, te ne bo nikoli posvojila večina. Muzeji in med njimi skoraj vsi novi, ne bi smeli dvomiti. Tisti profesionalci, ki so poskušali omogočiti koristnikom sodelovanje pri oblikovanju muzejskega spročila in njegove interpretacije na način, kot sta to storila omenjena kustosa na Ptuj, je redko užitek. Otroci, kolekcionarji, designerji, sponzorji, so bili v nekem trenutku razstave tudi kustosi. Modrost avtorja je, da sta pustila njihove sledi v izboru materiala in v oblikovanju postavitve. Dovolila sta, da so ob otvoritvi lahko sami predstavljali svoje zbirke. Pot do takega profesionalnega zadovoljstva je zmeraj težka, vendar pa vredna naporov. Zdelo se mi je simpatično in tudi pomembno, da muzej zaradi odgovornosti in želje, da bi zadržal s težavo pridobljeno zaupanje kolekcionarjev ni mogel podaljšati razstave. Bilo bi utopično pričakovati, da bo s tem pionirskim podvigom, čeprav samo na 250m² postavitve, muzejska služba povrnila zaupanje posameznikov in prestavila institucijo muzeja (iz stališča kolektivne psihologije) s področja "njihovega" na področje "našega". Vendar pa so taki poskusi več kot pomembni.

Množica etnoloških predmetov (foto: A. Gačnik).

Svež pristop

Tradicionalni kustos se je v muzeju ukvarjal z znanstvenimi raziskavami, pravzaprav z obdelavo fundusa, stalno postavitev razstave pa je delal ali za svoje kolege ali pa kot vsiljeno obvezo za že motivirano publiko. Razstavo je financirala država in je bilo trošeno toliko, kolikor je bilo na razpolago. Vse metodologije od Sinopsisa do tiskarne, do oblikovanja (če je to sploh obstajalo), do politikov na otvoritvi je enostavno bilo dolgočasna rutina. Razstave kot je 'Zbiram - torej sem' so zmeraj bile zunaj modela, čeprav imajo razpoznavne sestavne prvine. Ptujška razstava je pretežno komunikacijski projekt in komaj opazen javni del dolgoletnega prizadevanja. O tem priča obsežna dokumentacija: popis zbirk, obsežna foto in dia dokumentacija, trideset urna videodokumentacija o kolekcionarjih in njihovih zbirkah, izpeljane ankete med šolsko mladino (deloma objavljene v katalogu) ter seveda produktivna povezava s terenom.

Vsekakor lahko poudarimo, da je bilo v pričujočem projektu nekaj prijetnih inovacij, čeprav na ravni uporabe že znanega. Plakat razstave je bil montiran v urbane prostore v kolažu s prometnim znakom 'stop', kar je zelo učinkovita domisljica, bodisi da se sprašujete, kaj počne znak 'stop' nekje, kjer ga sicer niste pričakovali, ali pa vas njegovo strogo opozorilo, da se ustavite, povabi na razstavo. Zelo se mi zdi posrečen dogovor s prodajalcem pohištva ('Stilles'), da t.i. "sobo najstnikov" opremijo z njihovim pohištvom. Na ta način je sponzor dobil priložnost, da svoje blago pokaže tisočem obiskovalcev. Učinkovita povezava interesa se je zgodila tudi ob kontaktu s software proizvajalcem, ki je spoznal svojo korist, da izdela kratek program na temo že prej omenjene ankete, ter da posodi opremo. S svojo dolžino in vsebino je bila sama otvoritev pretvorjena v urbano akcijo, medijski dogodek, ki zaradi svoje aktivnosti in značaja opozarja na razstavo samo. Med drugim so namreč otvoritev povečali s slikovitostjo, z zanimivostjo in tudi hrupno, benevolentni člani kluba oldtimerjev iz Maribora. Ti entuziasti, tudi sami že neka vrsta kolekcionarjev, so bili prisrčen uvod v ta mali festival kolekcionarstva na ptujškem in ormoškem področju.

Pri sami postavitvi razstave sta kustosa dobro domisljela tudi vizualne in semiotične premike, ki so povečali razberljivost razstave in so predstavljali vizualne magnetne. Enkrat gre za prenos originalnega kolekcionarjevega 'setting-a', da bi se poglobil vtis o osebnosti. Drugič gre za zbiranje kamenčkov iz vseh obiskanih krajev - vsi so v eni skledi; ozadje, torej ves pomenski kontekst, pa je navadna 'trompe d'oeil' tapeta. Razstava je sestavljena iz nekaj artikuliranih celot, ki pojasnjujejo fenomen zbiranja. Tudi brez tega (dragocenega prizadevanja kustosov) bi bila razvidna namera o resnih in pomembnih rečeh spregovoriti v jeziku razumljivem tudi otrokom. Od otroškega avtomobilčka in zbiranja prtičkov predstavljenih na začetku razstave, do zbiranja stilnega pohištva, razlika je le v potrebah in možnostih. Sicer pa, ali ne govorijo dovolj o komunikativnosti razstave izkušnje učiteljic in profesorjev, ki morajo priganjati otroke, da končajo z ogledom razstave? Ponavadi so otroški obiski muzejev bolj podobni nevrotičnemu tekanju. Zgoščena postavitev v premajhnem prostoru se je pokazala celo kot prednost. Na ta način je bil ustvarjen

ambient, ki je manj muzejski, estetiziran in bolj podoben razpoznavnim prenatrpanim improvizacijam, ki nas pogosteje obdajajo.

Kaj pa jaz zbiram?

Lastno takšnemu načinu razmišljanja, kot ga predstavlja razstava, zahteva od obiskovalca soočenje s samim seboj. To je učinkovito doseženo z omenjenim vprašanjem nad prehodom ob izhodu iz razstavišča. Večina obiskovalcev vsaj tukaj, če že ne na sami razstavi odkrije v sebi nekdanjega, sedanjega ali bodočega zbiralca. Pri prenosu je uspešen tisti medij oziroma tisti način njegove uporabe, ki proizvaja identifikacijo. Med vsemi možnimi variantami identifikacije izbira sodobna muzejska praksa edino pravilno: "istovetenje s samim seboj". A to priložnost je muzejska tradicija le malokdaj omogočala.

Pohvala Ptujju

Slovenija je v svetu malo poznana. Obstaja mnogo načinov, da uveljavi svoje vrednote. To zahteva poznavanje sveta, poznavanje Slovenije, da se naloge zaupajo najsposobnejšim, za kar je potreben dolgotrajen in potrpežljiv trud. Tukaj gre predvsem za vzpostavitev jasne slike identitete, ki se v tem smislu lahko odraža prav v muzejih. Na srečo je tudi vodilni garnituri muzealcev v Sloveniji (tudi avtorjema razstave na Ptujju) znano, da je sodobni muzej aktiven udeleženec razvoja.

To tendenco je potrebno podpreti in s poznavanjem muzejske stroke v svetu vzporedno razvijati slovensko muzealstvo, kot vitalen mehanizem re-integracije v Evropo. Moj iskreni nasvet je, naj se v tem smislu izkoristi pomemben potencial Ptujja, ker ima tradicijo (mesto - muzej), ker ima upravo, ki se zaveda priložnosti kulturnih projektov za mesto, ker ima dinamičen muzej in očitno nekaj entuziastov, pripravljenih na podvige, ker ima neizkoriščene prostore (ptujski grad, veliko grajsko žitnico, stavbo nekdanjih zaporov, gradova Dornava, urnišče itd.) in nenazadnje, ker je razstava 'Zbiram - toraj sem / O fenomenu zbirateljstva in privatnih zbiralcih, nastala prav na Ptujju in ne kje drugje.